

Людмила Гуцало

Житомирський державний університет імені Івана Франка

кандидат історичних наук, доцент (Україна)

e-mail: lyudmilagucalo@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2627-3520>ResearcherID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/3577632>Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=58121434100&origin=recordPage>**Становище римлянки у I столітті н. е.**

Анотація. Мета статті – на основі аналізу різнопланової історіографічної літератури всебічно дослідити становище римлянки в I ст. н. е. **Методологія дослідження.** Методологічну основу статті склали принципи науковості, історизму, об'єктивності, системності, міждисциплінарного підходу. Застосовано методи аналізу та синтезу. Кожен із цих методів у конкретній ситуації був результативним. Використання наукової методології забезпечило об'єктивне висвітлення означеної проблематики. **Наукова новизна** роботи полягає в тому, що авторкою комплексно досліджено проблему участі римлянок у суспільному та політичному житті держави. Крім того, проаналізовано основні заходи соціально-політичної сфери та типології притаманних жіноцтву ролей на основі співставлення матеріалів різних джерел. Закцентовано увагу на виявленні оціночних суджень римських авторів, ставленні римського суспільства як до особистостей жінок, так і до їх діянь. **Висновки.** У I ст. римські жінки не тільки виховували своїх дітей, але й були готові брати активну участь у громадському та політичному житті держави поряд із чоловіками. Римлянки знатного стану пробивалися в чоловічий простір римської політики і вимагали визнання, рівності та лідерства. Найвпливовішими були матері імператорів, а вже потім дружини. Імператор Цезар Август робив спроби, хоча й безуспішні, обмежити жіночу активність шляхом реанімації традиційних республіканських цінностей, які базувалися на уявленні про жінку як дружину і продовжувачку роду, можливості і обов'язки якої не виходили б за межі приватної сфери. У період принципату у жінок, пов'язаних із імператорською сім'єю, з'являються важелі впливу на прийняття політичних рішень. Будучи залученими до імперської пропагандистської політики, вони змогли набути особистого авторитету в римському суспільстві.

Ключові слова: античне суспільство, ґендер, емансипація, жінка, матрона, принципат, Римська імперія.

Постановка проблеми. У сучасній науці значної уваги приділяється вивченню окремих соціальних груп, зокрема й виокремлених за ґендерним принципом. Інтерес до цієї сфери історичного знання виникає у зв'язку з сучасним місцем жіноцтва в соціальній структурі. Сучасна європейська цивілізація була створена на основі античної і закономірно увібрала в себе багато її рис. Порушена в дослідженні проблема сприятиме зрушенню ґендерних стереотипів й упереджень у сучасному суспільстві, адже, не дивлячись на віддаленість часів існування Стародавнього Риму від сучасності, деякі установки, виявлені в дослідженні античного суспільства, залишаються актуалізованими й сьогодні.

Аналіз досліджень та публікацій. Означена тематика є актуальною в сучасному науковому дискурсі, викликає дослідницький інтерес. В українській історіографії цей напрям набуває окреслень, його становлення певною мірою проходить під впливом зарубіжних науковців.

Представницям імператорської сім'ї: дружинам, донькам і передусім матерям римських імператорів, – присвячені монографічні дослідження Кетрін Едвардс (Edwards, 1993), Емми Саутон (Southon, 2019), Річарда Баумана (Bauman, 1992). Автори аналізують не лише впливову та маніпулятивну роль римських жінок у державних, законодавчих та громадських справах, а й появу жіночих політичних та визвольних рухів. Показано, що історія римських жінок у той період характеризується цілісністю та безперервністю, неухильним розширенням їхньої ролі в суспільних справах.

Низка науковців досліджували окремі постаті римської історії. Так, Агріппіні – матері Нерона, дружини Клавдія, сестрі Калігули – присвячені монографії Емми Саутон (Southon, 2019; Southon, 2023) та Ентоні Барретта (Barrett, 1996a; Barrett, 1996b). Також Барретт реконструює портрет Лівії – дружини першого римського імператора, Цезаря Августа, і матері другого, Тиберія (Barrett, 2002). Деякі історики, як наприклад, Елізабет Бартман (Bartman, 1999),

.....
вважають, що художній образ Лівії був відображенням концепції сучасників про появу нової соціальної ролі й нового для жінки статусу в політичному житті Імперії. Міріам Гріффін досліджувала правління Клавдія, значне місце в біографії якого займали його відносини з дружинами (Griffin, 1990). Наукові розвідки Лео Пеппе представляють цікавий міждисциплінарний підхід до визначення правового статусу жінки в римському суспільстві (Perre, 2016; Perre, 1984). Томас Шпет розглядав можливості реального жіночого впливу на політичні процеси в Римській імперії. Він не вважає ранню історію Римської імперії періодом «жіночого правління». На його думку, жінки могли втручатися в політику, але це було обумовлено не прагненням їх до влади та могутності, а бажанням зміцнити авторитет та статус сім'ї (Späth, 1994). Загалом становище римлянки у I ст. потребує вивчення й узагальнень.

Мета статті – на основі аналізу різнопланової історіографічної літератури всебічно дослідити становище римлянки у I ст.

Виклад основного матеріалу. Римлянка впродовж усього свого життя підпорядковувалася. Спочатку була батьківська влада (*patria potestas*) над донькою, потім – влада чоловіка (*manus*) над дружиною, а після їх смерті вона перебувала під опікою (*tutela mulierum*) найближчого родича за чоловічою лінією – агната. (Förtsch, 1935, p. 29–30). Необхідність постійної опіки над жінкою пояснювалась тим, що вона не могла самостійно приймати рішення через свою «жіночу природу».

За давньоримською традицією усе життя жінки проходило в межах фамілії (*familia*). Її життя суттєво різнилося від життя чоловіка і за сферою діяльності, і за нормами поведінки та дозвіллям. Ще Колумелла зазначав, що «домашня робота була долею матрони, бо батьки сімейств, повернувшись додому після громадської діяльності, відкладали всі турботи» (Perre, 1984, p. 71).

Сфера самореалізації римлянки, як і гречанки, обмежувалася. Усі її жіночі чесноти були пов'язані з сім'єю. Вона пряла вовну, допомагала чоловікові та була покірною (Гуцало, 2022; Hutsalo, 2022).

З раннього віку римській дівчинці наголошували, що її головна роль – бути гарною дружиною, господинею, вірною товаришкою свого чоловіка, підкорятися та поступатися йому. Після одруження чоловіки користувалися практично необмеженим пануванням стосовно своєї дружини.

Аж до кінця I ст. до н.е. чоловік, за законом, міг убити свою дружину за подружню зраду. За певних обставин дружина могла бути засуджена на смерть, навіть якщо її не спіймали на місці злочину. Підставами для розлучення могли стати упертість і «погана поведінка» дружини. Виховання дітей та ведення домашнього господарства було лише частиною всіх обов'язків жінки. На неї покладалися сімейні справи. Умови соціальної активності жінок залишали бажати кращого: через традиційні уявлення про нестійку ментальну систему жінки вона не могла виступати в суді, приймати рішення, що впливають на долю суспільства.

Зазначимо, що у пізньореспубліканський період, зокрема у I ст. до н. е., для римських аристократок характерна політична активність, вони намагалися публічно впливати на ситуацію у республіці. Серед них: мати Марка Брута – Сервілія, дружина Марка Антонія – Фульвія, донька відомого оратора Гортензія – Гортензія та інші. Німецький історик Фрідріх Мюнцер демонстрацію політичної активності цих аристократок називає політичним вакуумом (Münzer, 1920, p. 358). Набуття римлянками певної частки свобод, їх участь у політичному житті країни можна пояснити кризою римського суспільства в період формування монархічної системи.

Емансипація матрон була хаотичною, вважалася синонімом загального падіння моральності й однією з причин падіння Республіки. Тому новий політичний лад намагався поставити цю силу під контроль, вважаючи нівелювання її проявів запорукою стабільності.

Варто зауважити, що укладання Октавіаном Августом нової системи політичної влади – монархічної – посприяло возвеличенню його фамілії над іншими та формуванню імператорського дому. Все політичне життя країни звужувалося до кола монаршої родини, де зі зрозумілих причин головну роль відігравали особи імператорської фамілії. Тому простежується продовження традиції Пізньої республіки обговорювати політичне життя саме в родинному колі, оскільки громадське життя країни залишалось закритим для жіноцтва.

Найвпливовішою жінкою епохи Августа була Лівія Друзілла. Вона стала не лише його дружиною, а й матір'ю імператора Тиберія, бабусею імператора Клавдія, прабабусею імператора Калігули і прапрабабусею імператора Нерона. Особистість Лівії вельми неоднозначна, проте ця жінка мала очевидний вплив. Лівія певною мірою визначала династичну політику імператора Августа, схилиючи його при виборі спадкоємця на бік свого сина – Тиберія (Suet. Tib., 12–13). Говорячи про її постать, варто згадати про велике значення, яке Лівія мала для принцепса. Це можна оцінити за кількістю почесностей, які були надані їй як за життя Августа, так і після його смерті. Так, за життя чоловіка вона отримала від нього повну правоздатність і

особисту недоторканість, а згодом, після смерті імператора, стала першою жрицею культу Божественного Августа (Dio., XLIX, 38, 1).

За заповітом чоловіка Лівію зараховано до роду Юліїв і вона отримала ім'я Августи. «Неабиякі лестоці виявляли сенатори ... перед Августою. Одні вважали, що її слід іменувати матір'ю, інші – матір'ю батьківщини», – зазначає Тацит (Тас. Ann., I, 14). Самостійний культ Лівії переривається вже у II ст. (Barrett, 2002, p. 224).

Політична роль Лівії за Августа полягала в тому, що вона впродовж усієї кар'єри імператора виступала як його головна порадиця, цікавилася державними справами. Дружина принцепса мала безсумнівний авторитет, особливий статус у суспільстві. Вона влаштовувала пишні домашні прийомы, реалізуючи при цьому свій вплив і владу, була заступницею тих, хто потребував цього.

У «Анналах» Тацита вона наділена виключно позитивними характеристиками, як порядна дружина, гарна мати і просто вихована жінка: «Святість домашнього вогнища вона оберігала за старовинним звичаєм, була привітношою, ніж було заведено в жінок у давнину; була велелюбною матір'ю, поблажливою дружиною і вправною помічницею у хитромудрих задумах чоловікові і вдавано потурала синові» (Тас. Ann., V, 1).

Після зведення на престол свого сина у руках Лівії зосередилася величезна влада, Тиберій змушений був рахуватися з її думкою. Але сподівання матері на спільне з сином управління державою не виправдалися. «...Він не визнавав своєю співправителькою і не міг відкараскатися її зазіхань, бо ж саму владу він отримав як дарунок від неї» (Тас. Ann., IV, 57). Поступово їх стосунки стали погіршуватися, він став обмежувати надані Лівії почесті і став правити самостійно.

Тиберій неодноразово стверджував, що «почесті жінкам слід всіляким чином обмежувати, що він буде дотримуватися такої ж міри в усьому, чим його самого буде наділено, а насправді, охоплений заздощами і вважаючи, що звеличення матері принижує його самого, він не дозволяв призначати їй ліктора і навіть заборонив споруджувати жертвник Удочеріння і все таке інше» (Тас. Ann., I, 14).

Ентоні Барретт поділяє думку античних істориків, що Лівія як дружина першого римського імператора Цезаря Августа і мати другого – Тиберія, мала надзвичайний для жінок того часу вплив (Barrett, 2002).

Історикиня Елізабет Бартман вважає, що образ Лівії в римській літературі був відображенням концепції сучасників про появу нової соціальної ролі, нового для жінки статусу в політичному житті Римської імперії. Уже в період принципату у жінок, пов'язаних із імператорською сім'єю, з'являються важелі впливу на прийняття політичних рішень (Bartman, 1999, p. 22).

У I ст. у Римі безпрецедентного для жінки рівня влади досягла Агріппіна Молодша. За Тацитом, Агріппіна підкорила Клавдія своїй волі, і «своїми підступами й витівками штовхала Клавдія до найжорстокіших дій» (Тас. Ann., XII, 59). Історик критично ставиться до Агріппіни, характеризуючи її, він часто вказує на неприборканість, лицемірство, розпусту, владолюбство: «честь, порядність, сором – усе це ніяк не зіставляється з владою» (Тас. Ann., XII, 65), називає її одержимкою «усіма пороками безмежного владолюбства, що знаходило підтримку у Палланта» (Тас. Ann., XIII, 2). Вона не побоялася отруїти Клавдія, бо «бажала синові дати верховну владу, але перенести його владування не могла б» (Тас. Ann., XII, 64).

Але незабаром Нерон, за повідомленнями Тацита та Светонія, мав захищатися від владолюбства своєї матері, і не знайшов кращого способу, як убити її (Тас. Ann., 13, 20, 3; 14, 3–13; Suet. Nero, 34.1).

Відповідно до античних джерел, Агріппіна досягла свого успіху шляхом змови проти свого брата – імператора Калігули, отруїла свого чоловіка – імператора Клавдія, і контролювала свого сина – імператора Нерона, переспавши з ним. Але Ентоні Барретт, спираючись на археологічні, нумізматичні та історичні дані, стверджує, що Агріппіні дали неправильну оцінку. Зокрема, зазначає, що попри свою амбітність вона пробилася завдяки здібностям і рішучості, а не сексуальній привабливості, і її політичний внесок у той час був позитивним. Барретт вважає єдиною справжньою невдачею Агріппіни її сина. Це чудовисько, яке вона сама створила, вбило її за жажливих і насильницьких обставин (Barrett, 1996b).

У текстах римських істориків Агріппіна постає як чоловікоподібна жінка, яка прагне влади. У її руках імператор Клавдій був «іграшкою», бо був людиною з обмеженими розумовими здібностями (Spräth, 1994). Але погодимось із думкою Кетрін Едвардс, що до аналізу подібних речей варто ставитись із обережністю, оскільки римська аристократія, бажаючи висловити своє незадоволення принцепсом, часто фокусувала увагу на його схильності потрапляти під вплив жінок, бо легко було підірвати авторитет імператора, насміхаючись над ним за те, що ним керують або підступна дружина, або владна мати (Edwards, n. d.).

Висновки. Отже, можна стверджувати, що римські жінки не тільки виховували своїх дітей, але й були готові брати активну участь у громадському та політичному житті держави поряд із чоловіками. Римлянки знатного стану пробивалися в чоловічий простір римської політики і вимагали визнання, рівності та лідера. Найвпливовішими були матері імператорів, а вже потім дружини.

Перший представник принципату – імператор Цезар Август робив спроби, хоча й безуспішні, обмежити жіночу активність шляхом реанімації традиційних республіканських цінностей, які базувалися на уявленні про жінку як дружину і продовжувачку роду, можливості і обов'язки якої не виходили б за межі приватної сфери.

У період принципату у жінок, пов'язаних із імператорською сім'єю, з'являються важелі впливу на прийняття політичних рішень. Будучи залученими до імперської пропагандистської політики, вони змогли набути особистого авторитету в римському суспільстві.

Подяка. Авторка статті щиро вдячна всім учасникам редакційної колеги журналу за консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Авторка не отримала фінансової підтримки для дослідження, авторства та публікації цієї статті.

Джерела та література:

- Гуцало, Л. (2022). Генеза гендерної рівності в Стародавній Греції. *Літопис Волині*, 3, 199–204. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.32>
- Светоній, Транквіл. (2012). *Життєписи дванадцяти цезарів* / перекл. П. Содомори. Львів: СПОЛОМ, 280 с.
- Таціт, К. (2013). *Аннали. З часу відходу божественного Августа* / пер. О. Кислюк. Київ: Український письменник, 700 с.
- Barrett, A. (1996b). *Agrippina: sex, power, and politics in the early Empire*. New Haven: Yale University Press. 330 p.
- Barrett, A. (1996a). *Agrippina: Mother of Nero*. London: B.T. Batsford. 360 p.
- Barrett, A. (2002). *Livia : First Lady of Imperial Rome*. New Haven & London: Yale University Press. 425 p.
- Bartman, E. (1999). *Portraits of Livia: Imaging the Imperial Woman in Augustan Rome*. New Haven: Cambridge University Press. XXIV + 242 p.
- Bauman, R. A. (1992). *Women and Politics in Ancient Rome*. London: Routledge. 294 p.
- Dionis, Cassi Cocceiani (1890). *Historia Romana*. V. I–V. Dindorf. Lps., Teubner. 369 p.
- Edwards, C. (1993) *The politics of immorality in ancient Rome*. Cambridge. 244 p.
- Edwards, C. (n. d.) *Women and Power: The Empresses of Ancient Rome*. URL: <http://www.bbc.co.uk/programmes/articles/4jflWp2sbv2J1xcHq6pKN3J/women-and-power-the-empresses-of-ancient-rome>.
- Förtsch, B. (1935). *Die politische Rolle der Frau in der römischen Republik*. Stuttgart. 126 p.
- Griffin, M. (1990). Claudius in Tacitus. *Classical Quarterly*, 40 (2), 482–501. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0009838800043056>
- Hutsalo, L. (2022). The role of women in the social and political life of Ancient Athen. *Grail of Science*, 16, 582–584. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.06.2022.101>
- Münzer, F. (1920). *Römische Adelsparteien und Adelsfamilien*. Stuttgart. 358 p.
- Peppe, L. (1984). *Posizione giuridica e ruolo sociale della donna romana in età repubblicana*. Milano: Giuffrè. 182 p.
- Peppe, L. (2016). *Civis Romana. Forme giuridiche e modelli sociali dell'appartenenza e dell'identità femminile in Roma antica*. Lecce: Grifo, 510 p.
- Southon, E. (2019). *Agrippina: The Most Extraordinary Woman of the Roman World*. New York: Pegasus Books. 222 p.
- Southon, E. (2023). *A Rome of One's Own: The Forgotten Women of the Roman Empire*. Abrams Press. 320 p.
- Späth, Th. (1994). «Frauenmacht» in der frühen römischen Kaiserzeit? Ein kritischer Blick auf die historische Konstruktion der «Kaiserfrauen». *Reine Männersache? Frauen in Männerdomänen der antiken Welt*. Köln & al., pp. 159–205.

Liudmila V. Hutsalo

Zhytomyr Ivan Franko State University
PhD (History), Associate Professor (Ukraine)

The Status of the Roman Woman in the 1st Century AD

Abstract. The purpose of the article is to comprehensively investigate the status of Roman women in the 1st century AD based on the analysis of various historiographical literature. The

methodology of the research is based on the principles of scientificity, objectivity, systematicity, historicism, interdisciplinary approach and also includes methods of analysis and synthesis. Each of them was effective in a specific situation. The use of scientific methodology provided an objective coverage of the mentioned issues. **The scientific novelty** of the work lies in the fact that the author comprehensively examines the problem of the participation of Roman women in the social and political life of the state. In addition, the main measures of the socio-political sphere and the typology of roles inherent in women were analyzed based on the comparison of materials from various sources. Attention is focused on revealing the evaluative judgments of Roman authors, the attitude of Roman society both to the personalities of women and to their actions. **Conclusions.** In the 1st century Roman women not only raised their children, but were also ready to take an active part in the public and political life of the state alongside men. Roman women of noble status made their way into the male space of Roman politics and demanded recognition, equality and a leader. The most influential were the mothers of the emperors, and only then the wives. The emperor Caesar Augustus made unsuccessful attempts to limit women's activity by reviving traditional republican values, which were based on the idea of a woman as a wife and the continuation of the family, whose opportunities and duties would not go beyond the private sphere. During the period of the Principate, women connected to the imperial family gain leverage over political decision-making. Being involved in the imperial propaganda policy, they were able to acquire personal authority in Roman society.

Key words: ancient society, gender, emancipation, woman, Matrona, Principate, Roman Empire.

References:

- Barrett, A.** (1996b). *Agrippina: sex, power, and politics in the early Empire*. New Haven: Yale University Press. 330 p. [in English].
- Barrett, A.** (1996a). *Agrippina: Mother of Nero*. London: B.T. Batsford. 360 p. [in English].
- Barrett, A.** (2002). *Livia : First Lady of Imperial Rome*. New Haven & London: Yale University Press. 425 p. [in English].
- Bartman, E.** (1999). *Portraits of Livia: Imaging the Imperial Woman in Augustan Rome*. New Haven: Cambridge University Press. XXIV + 242 p. [in English].
- Bauman, R. A.** (1992). *Women and Politics in Ancient Rome*. London: Routledge. 294 p. [in English].
- Dionis, Cassi Cocceiani** (1890). *Historia Romana*. V. I–V. Dindorf. Lps., Teubner. 369 p. [in Spanish].
- Edwards, C.** (1993) *The politics of immorality in ancient Rome*. Cambridge. 244 p. [in English].
- Edwards, C.** (n. d.) *Women and Power: The Empresses of Ancient Rome*. URL: <http://www.bbc.co.uk/programmes/articles/4jflWp2sbv2J1xcHq6pKN3J/women-and-power-the-empresses-of-ancient-rome>. [in English].
- Förtsch, B.** (1935). *Die politische Rolle der Frau in der römischen Republik*. Stuttgart. 126 p. [in German].
- Griffin, M.** (1990). Claudius in Tacitus. *Classical Quarterly*, 40 (2), 482–501. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0009838800043056> [in English]
- Hutsalo, L.** (2022). Geneza gendernoi rivnosti v Starodavnii Hretsii [Genesis of gender equality in Ancient Greece]. *Litopys Volyni – Chronicle of Volyn*, 3, 199–204. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.32> [in Ukrainian].
- Hutsalo, L.** (2022). The role of women in the social and political life of Ancient Athen. *Grail of Science*, 16, 582–584. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.06.2022.101> [in English].
- Münzer, F.** (1920). *Römische Adelsparteien und Adelsfamilien*. Stuttgart. 358 p. [in German].
- Pepper, L.** (1984). *Posizione giuridica e ruolo sociale della donna romana in età repubblicana*. Milano: Giuffrè. 182 p. [in Italian].
- Pepper, L.** (2016). *Civis Romana. Forme giuridiche e modelli sociali dell'appartenenza e dell'identità femminili in Roma antica*. Lecce: Grifo, 510 p. [in Italian].
- Southon, E.** (2019). *Agrippina: The Most Extraordinary Woman of the Roman World*. New York: Pegasus Books. 222 p. [in English].
- Southon, E.** (2023). *A Rome of One's Own: The Forgotten Women of the Roman Empire*. Abrams Press. 320 p. [in English].
- Späth, Th.** (1994). «Frauenmacht» in der frühen römischen Kaiserzeit? Ein kritischer Blick auf die historische Konstruktion der «Kaiserfrauen». *Reine Männersache? Frauen in Männerdomänen der antiken Welt*. Köln & al., pp. 159–205. [in German].
- Svetonii, Trankvill** (2012). *Zhyttiepysy dvanadtsiaty tsezariv [Biographies of twelve Caesars] / perekl. P. Sodomory*. Lviv: SPOLOM, 280 s. [in Ukrainian].
- Tatsit, K.** (2013). *Annaly. Z chasu vidkhodu bozhestvennoho Avgusta [Annals. Since the departure of the divine Augustus] / per. O. Kysliuk*. Kyiv: Ukrainyskyi pysmennyk, 700 s. [in Ukrainian].

Статтю надіслано до редколегії 03.12.2022 р.
Статтю рекомендовано до друку 10.03.2023 р.